

[https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-312-6\(2\)-2](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-312-6(2)-2)

УДК 330

Ольга НІКОЛАЙЧУК

Донецький національний університет економіки та торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, м. Кривий Ріг

<https://orcid.org/0000-0002-7197-4713>

e-mail: nikolaichuk@donnuet.edu.ua

РОЗВИТОК БІРЖОВОЇ ТОРГІВЛІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті проведено аналіз основних тенденцій розвитку світової та вітчизняної біржової торгівлі. Розглянуто та охарактеризовано тенденції розвитку міжнародного біржового ринку. Проаналізовано сучасний стан та структуру світової біржової торгівлі товарними та фінансовими деривативами у 2013-2022 рр. Проведено аналіз структури світової біржової торгівлі, зокрема таких її груп: фондові індекси, цінні папери, відсоткові ставками, валюта, енергоресурси, аграрна продукція, дорогоцінні метали. Досліджено за географічними регіонами структуру світового біржового ринку. Досліджено обсяги торгової активності в різних регіонах у 2013 р., 2021-2022 рр. Виявлено, що найбільшу відсоткову частку світової торгівельної активності протягом останнього десятиліття займає Азійсько-Тихоокеанський регіон. Систематизовано основні чинники, які впливають на сучасний стан розвитку біржової торгівлі у світі.

Розглянуто динаміку бірж в Україні протягом 1995-2022 рр. Проаналізовано кількість та структуру бірж за спеціалізацією. Узагальнено основні проблеми розвитку вітчизняної біржової торгівлі. Визначено напрями розвитку біржової торгівлі у вітчизняній економіці.

Ключові слова: біржа, біржова торгівля, світовий біржовий ринок, біржові контракти.

Olha NIKOLAICHUK

Mykhailo Tuhan-Baranovskyi Donetsk National University of Economics and Trade, Kryvyi Rih

DEVELOPMENT OF EXCHANGE TRADING: CURRENT STATE AND PROSPECTS

The article analyzes the main trends in the development of global and domestic stock exchange trade. The development trends of the international stock market are considered and characterized. The current state and structure of global exchange trading in commodity and financial derivatives in 2013-2022 is analyzed. An analysis of the structure of the world exchange trade was carried out, in particular its following groups: stock indices, securities, interest rates, currency, energy resources, agricultural products, precious metals. The structure of the world stock market was studied by geographical regions. . The volume of trade activity in various regions was studied in 2013, 2021-2022. It was found that the largest percentage share of world trade activity during the last decade was occupied by the Asia-Pacific region. The main factors affecting the current state of development of stock trading in the world are systematized.

The dynamics of exchanges in Ukraine during 1995-2022 were considered. The number and structure of exchanges by specialization were analyzed. The main problems of the development of the domestic exchange trade are summarized. The main problems of the development of domestic exchange trading are the imperfection of regulatory regulation and the inconsistency of the legislative framework, the low level of liquidity of exchange operations on commodity exchanges, the presence of non-exchange goods at auctions, the absence of trading in futures and options, the absence of an exchange culture. The directions of the development of exchange trade in the domestic economy have been determined. The key prospects for the development of domestic exchange trading are the establishment of effective development of exchange trading in agricultural products, the development of the market for renewable energy sources, the participation of Ukrainian producers in bidding on world exchanges, the creation of a favorable legislative space, the implementation of state programs to stimulate participation in exchange trading, preventing the increase in the number of exchanges on the commodity market. market, educational activities.

Key words: stock exchange, stock trading, world stock market, stock contracts.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Однією з необхідних умов ефективного функціонування ринкової економіки є розвинена інфраструктура. Її невід'ємним сегментом є біржа. Біржі є індикатором стану економіки країни, віддзеркалюють усі економічні процеси в будь-якій країні та визначають рівень конкурентоспроможності економіки країни. Тому вивчення стану розвитку світової та вітчизняної біржової торгівлі становить науковий та практичний інтерес для сучасних економічних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженням питань становлення та розвитку біржового ринку та біржової торгівлі в Україні присвячені наукові праці зарубіжних та вітчизняних вчених-економістів: Ф. Аллена, В. Берга, Е. Бреді, С. Вайна, Дж. Віллей, Дж. Долана, Дж. М. Кейнса, Дж. Лернера, Э. Лефевра, А. Маршалла, Д. Монгано, Э. Наймана, П. Туфано, К. Форбса, Дж. К. Халла, Дж. Хікса, У. Шарпа, О. Штиллих, В. Гниляк, О. Маслака, А. Масло, Ю. Рубана, М. Солодкого, О. Сохаської, М. Примостки та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття

Незважаючи на значну кількість досліджень щодо біржового ринку та біржової торгівлі, існуючі проблеми і перспективи розвитку біржової торгівлі у світі та в Україні потребують подальшого вивчення.

Формулювання цілей статті

Метою дослідження є проведення аналізу основних тенденцій розвитку світової та вітчизняної біржової торгівлі, узагальнення основних чинників, що впливають на її сучасний стан, визначення перспектив розвитку біржової торгівлі.

Виклад основного матеріалу

Сучасний розвиток біржового ринку відбувається під впливом глобалізаційних процесів, що приводять до трансформації господарств світу та їх перетворення у єдиний ринок капіталів, товарів, послуг, інформації, робочої сили тощо.

У минулому столітті провідне місце в світовій біржовій торгівлі належало контрактам з реальним товаром, а нині частка угод з фінансовими інструментами стала переважаючою. Динаміка динаміки та структури біржових активів на світовому біржовому ринку представлена нижче.

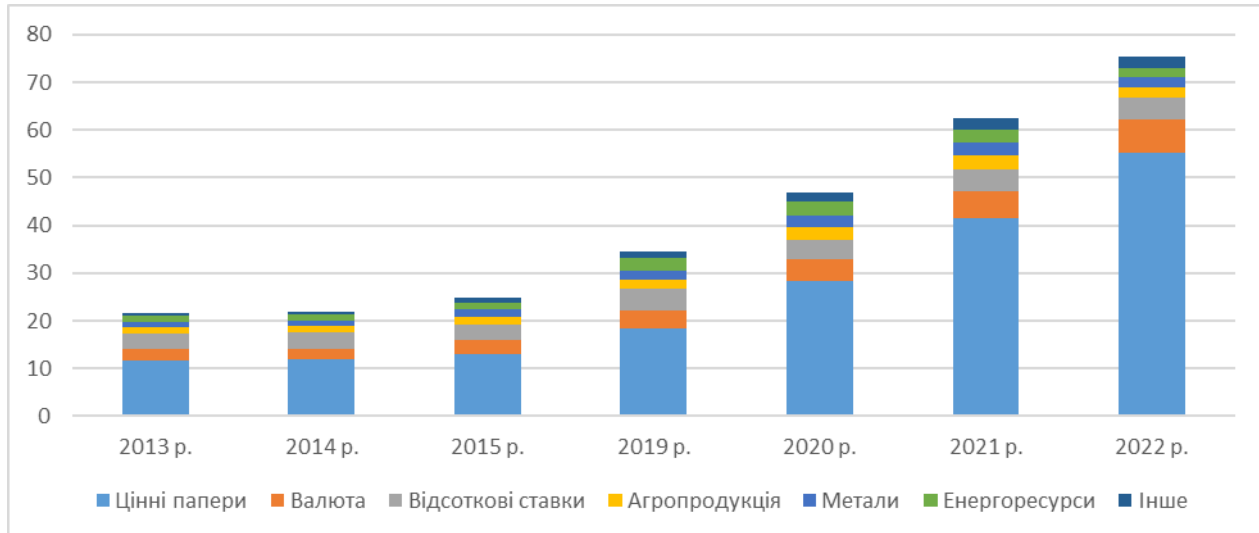

Рис. 1. Динаміка світової біржової торгівлі за видами активів, млрд угод

Джерело: складено автором за даними [1, 2]

Як видно з рис. 1, спостерігається тенденція до зростання біржової торгової активності. Якщо в 2013 році загальні кількість угод складала 21,57 мільярди, то загальний обсяг торгів у 2021 р. сягнув 62,58 мільярди контрактів у 2021 році, що на 33,7% більше, ніж у 2020 році. Ф'ючерсні операції зросли на 14,6% до 29,28 мільярдів контрактів. Торговля опціонами підскочила на 56,6% до 33,31 мільярдів контрактів. Щодо 2022 року, то станом на 28.12.2022 р. загальний обсяг складає 73,44 мільярди контрактів, що на 17,35% більше, ніж у 2021 р.

Темпи росту обсягів біржової торгівлі представлені у табл. 1.

Таблиця 1

Темпи росту обсягів біржової торгівлі (за кількістю угод), %

Вид активів	2014/2013 рр.	2015/2014 рр.	2020/2019 рр.	2021/2020 рр.	2022/2021 рр.	2022/2013 рр.
Цінні папери	104,11	108,39	154,75	146,74	132,33	475,62
Валюта	85,02	131,32	114,64	122,81	126,44	279,68
Відсоткові ставки	98,92	99,65	90,34	111,22	104,19	144,75
Агропродукція	116,89	115,41	145,31	109,70	7,77	180,11
Метали	115,15	128,46	123,49	115,30	71,76	183,75
Енергоресурси	88,53	121,89	123,92	86,03	69,32	144,36
Інше	102,73	178,26	118,98	149,66	98,05	424,84
Разом	101,40	113,54	135,68	133,68	117,35	340,53

Джерело: розраховано автором за даними [1, 2]

Отже, за період 2013-2022 рр. за усіма групами біржових інструментів спостерігається збільшення, що підтверджує загальну тенденцію до зростання торгової активності на світових біржових ринках. Найбільші темпи зростання з 2013 по 2022 роки за обсягом укладених контрактів на світових біржах спостерігалися на цінні папери та інші активи – зросли відповідно в 4,75 та 4,24 рази за весь період, що свідчить про стрімке збільшення потреби в даних видах фінансових інструментів. Значний інтерес на біржовому ринку становлять операції з валютою – приріст в 2,79 рази, за металами – приріст в 1,83 рази, за відсотковими ставками та енергоресурсами – відповідно на в 1,44 рази для обох біржових інструментів. В

той же час, кількість угод за агропродукцією зросла в 1,8 рази. А загальне зростання по всім видам інструментів становить 3,4 рази за 2013-2022 рр.

В той же час, при тенденції зростання загальної торговельної активності на світових біржових ринках, частка певного виду біржових активів протягом досліджуваного періоду є змінною (рис. 2). Найбільша частка угод припадає на фінансові інструменти з тенденцією скорочення частки біржового товарного ринку. У 2021 році порівняно з 2013 роком у структурі активів біржової торгівлі відбулось збільшення частки за такими групами: цінні папери – 13%, агропродукція – 1% та інші – 1%; зменшення: відсоткові ставки – 6 %, валюта – 2 %, енергоресурси 2%, метали – 1%. Станом на 2022 р. найбільша кількість угод припадала на цінні папери – 73% всіх угод, Валюта – 9%, Відсоткові ставки – 6%.

Отже, протягом 2013-2022 роках спостерігалася тенденція до зростання обсягів укладених угод загалом та у розрізі окремих видів біржових контрактів.

Протягом останнього десятиліття світовий біржовий ринок зазнав трансформацій та значно розростається по усіх регіонах світу. Значне зростання спостерігається на біржах у Бразилії, Китаю та Індії, що знаходить відображення і у структурі міжнародного біржового ринку за географічними регіонами (рис. 2).

Найбільшу відсоткову частку світової торговельної активності протягом десятка років займає Азіатсько-Тихоокеанський регіон з коливаннями до зростання від 34% світового обсягу торгів у 2013 році до 58% у 2022 році. Північна Америка займає у структурі друге місце із тенденцією до зменшення з 36% у 2013 р. з 21% світового обсягу торгівлі у 2022 р.

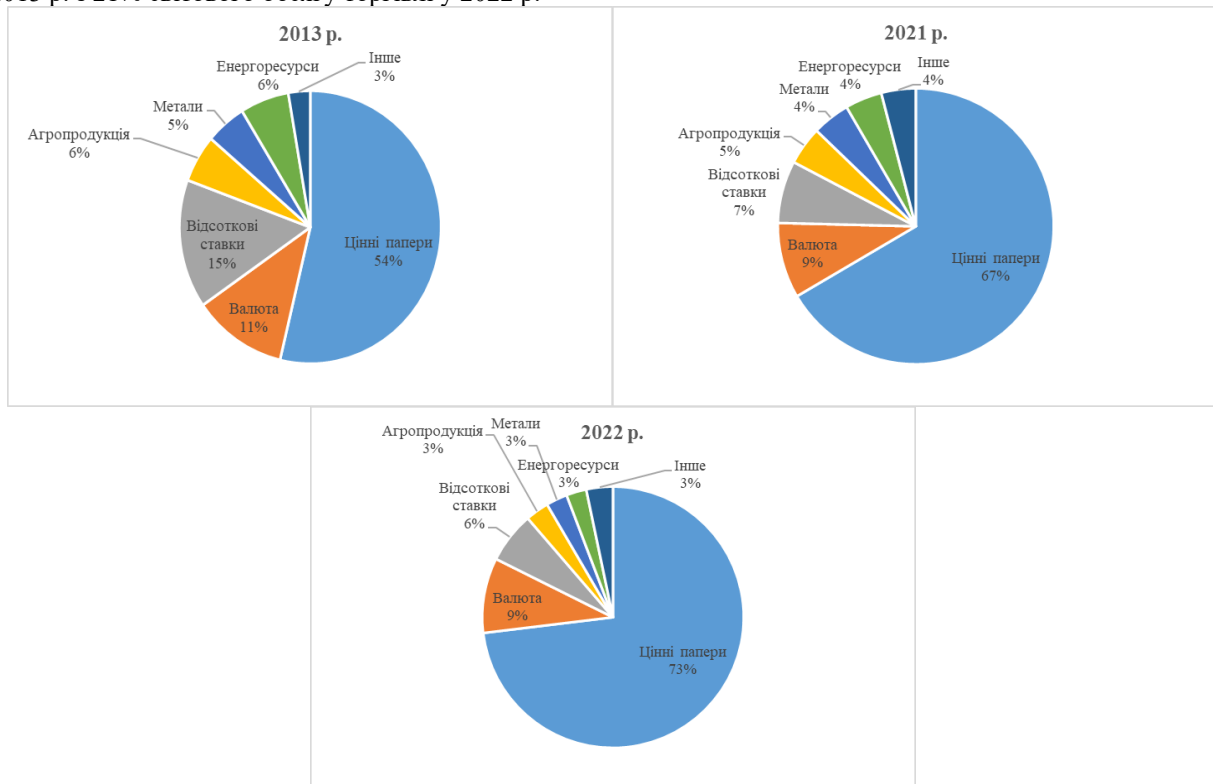

Рис. 2. Структура світової біржової торгівлі, %

Джерело: розраховано автором за даними [1, 2]

Протягом 10 років частка світового обсягу торгівлі, що припадає на біржі Латинської Америки, коливалась в сторону зростання та в 2022р. становила 11%. Частка світового обсягу торгів Європи протягом 2013-2022 р. скоротилася на 14%.

У кожній частині світу з'являються нові біржі, які здійснюють біржові операції переважно фінансовими інструментами. В світі нині нараховується близько 180 фондових бірж та близько 50 міжнародних товарних бірж. У багатьох країнах світу функціонує лише одна біржа. За даними Асоціації ф'ючерсної індустрії, переважний вплив на розвиток біржової торгівлі здійснюють 10 лідируючих на світовому ринку бірж та біржових об'єднань, які забезпечують біля 60% біржових угод.

На сьогоднішній день у світі відбувається активний розвиток електронної біржової торгівлі, широко спостерігається створення єдиних біржових електронних майданчиків. Все більш поширеним стає проведення торгів в електронній формі, онлайн-режимі, що дозволяє значно спростити діяльність учасників біржової торгівлі [8].

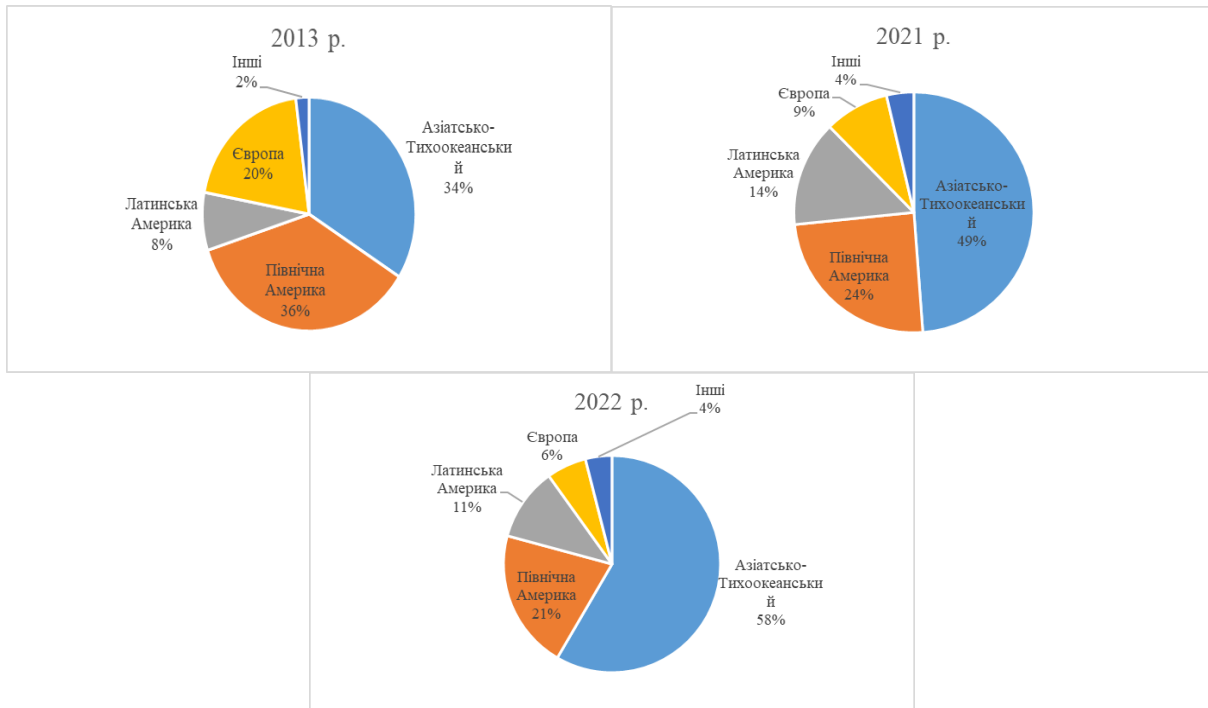

Рис. 2. Географічна структура світової біржової торгівлі, %

Джерело: складено автором за даними [1, 2]

Аналіз наукової літератури свідчить, що основними чинниками, які впливають на сучасний стан розвитку біржової торгівлі у світі є: процеси глобалізації ринку, розвиток новітніх інформаційних технологій, посилення впливу глобальних фінансових учасників ринку, диверсифікація існуючих та виникнення нових фінансових інструментів, уніфікація норм регулювання біржових ринків, регіональні структурні зміни в активності світового біржового ринку з посиленням концентрації біржової торгівлі в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні [5, 7, 11].

Біржова діяльність в Україні помітно відрізняється як в економічному, так і в організаційному аспекті від загальноприйнятих у світі стандартів і правил (рис. 3).

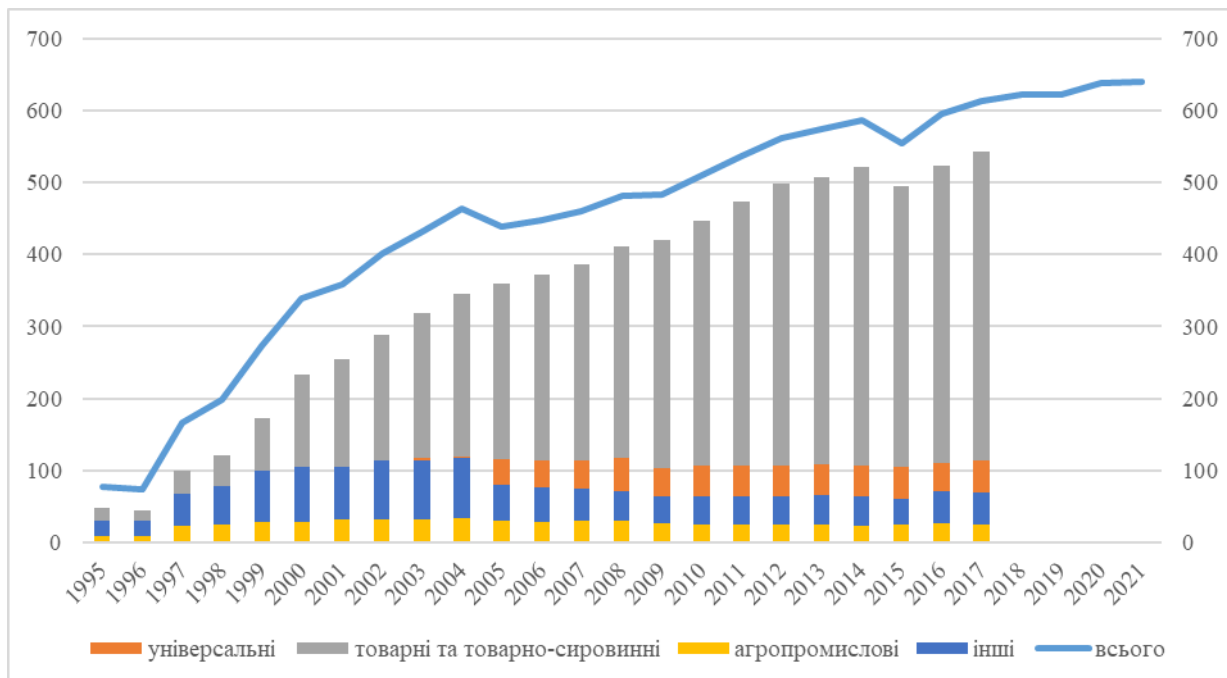

Рис. 3. Кількість бірж на Україні у 1995-2021 рр.

Джерело: складено автором за даними [3, 6, 10]

Аналіз динаміки кількості бірж у вітчизняній економіці свідчить, що у 1995 рр. в Україні було зареєстровано 77 товарних бірж, з них 23 – універсальних, 24 – товарних, 8- агропромислових та 22 – інші. Починаючи з 2000-2002 рр. кількість зареєстрованих бірж зростає до 402 бірж. Однак практичну діяльність здійснювали лише 59%. За обсягом укладених угод у 2001 р. 34% склали контракти на сільськогосподарську продукцію [6]. На 1 січня 2017 року в Україні зареєстровано 613 бірж, що значно перевищує їх кількість в світі. Аналіз видового складу українських бірж свідчить, що найбільша частка (70%) припадає на товарні і товарно-сировинні біржі, а найменша (4,07%) – на агропромислові [4].

З 2016 р. статистична інформація щодо кількості зареєстрованих та функціонуючих товарних бірж в Україні залишається не дослідженою. Адже, державні структурні органи, які формально виступають регулятором товарних бірж, фактично не збирають, не аналізують звітність щодо операцій на них та не слідкують за діяльністю бірж [6].

Стосовно показників кількості бірж у період після 2015 року, за думкою фахівців, їх прогнозна чисельність станом на 2020 рік є більшою за 600. За оцінками експертів, на 01.01.2020 р. їх кількість складала 639 од., а на 2021 р. – 640 од. В основному, діючі біржі спеціалізувалися на послугах щодо реалізації майна підприємств-банкрутів, державного майна, конфіскованого майна і такого, яке перебуває у податковій заставі, а також організували торгівлю необробленою деревиною, земельними ділянками тощо. Лише деякі біржі працюють у сфері організації торгівлі сільськогосподарською продукцією та іншими біржовими товарами [9].

Улітку 2021 р. набули чинності норми закону "Про ринки капіталу та організовані товарні ринки", які започаткували велику кількість реформ в економіці країни, в т.ч. сфери електронної та біржової торгівлі. За новими правилами, біржова діяльність стала ліцензованою, а регулятором її було назначено НКЦПФР, яка затверджує вимоги до функціонування бірж та проводить їх перевірку. Це дало можливість навести лад у цій сфері, адже до цього біржі, яких на піку нараховувалось близько 600, не мали чітких умов функціонування. Через це майданчики нерідко використовувались для вирішення сумнівних, непрозорих задач [9].

До вступу в дію вищевказаного Закону, український товарний біржовий ринок можна було характеризувати як розпорошений (офіційно зареєстровано понад 500 товарних бірж), з викривленою ліквідністю, наприклад на біржових торгах з купівлі-продажу нерухомості, біржові заявки реалізовувалися дуже часто на 100%. Такий показник говорить нам або про ідеальне співвідношення попиту та пропозиції, або про те, що угоди укладено під завчасно розраховану кількість заявок, а це зовсім не відповідає принципам біржової торгівлі [10].

Однією з тенденцій розвитку вітчизняного біржового ринку була низькорегульованість. Ліберальні та прогресивні ідеї попередньої редакції Закону України "Про товарний біржовий ринок", що були спотворені економічними реаліями, призвели до ганебного зростання кількості товарних бірж, а не стимулювали їх якісний розвиток [10].

Згідно вимог нової редакції Закону «Про товарні біржі» розмір початкового капіталу біржі повинен бути не менше 20 млн грн, а також біржа для здійснення своєї діяльності повинна одержати ліцензію НКЦПФР, якій було надано право нагляду за діяльністю товарних бірж. Протягом половини 2021 р. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку видала лише 3 ліцензії біржам, які, на її думку, є надійними і професійними майданчиками для проведення цивілізованої торгівлі та мають право залучати учасників ринку до біржових торгів [10]. Станом на липень 2022 р. працює дві біржі. Українській міжбанківській валютній біржі на період дії військового стану призупинили ліцензію [12].

Відсутність узагальненої статистичної інформації щодо стану товарних бірж в Україні, обмежена інформація щодо особливостей та показників діяльності окремих бірж, значний перелік видів діяльності, що зазначаються як основний, торгівля не лише стандартизованими, але й нестандартизованими товарами, відсутність торгівлі ф'ючерсами та опціонами дозволяють зробити висновок про вкрай низький рівень розвитку товарної біржової торгівлі в країні [10].

Наразі біржовий сектор України охоплює такі напрямки: електрична енергія, природний газ, скраплений газ, нафтопродукти, нафта та газовий конденсат, вугільна продукція, тверде біопаливо, необроблена деревина та пиломатеріали [9].

За думками експертів, перспективними напрямки біржової торгівлі в Україні в першу чергу аграрний напрямок торгів. Якщо його перевести на рейки ринкової торгівлі, що створить доступ виробників сільськогосподарської продукції до ринку капіталу для реалізації проектів розвитку. Учасники аграрного ринку отримають змогу фіксувати ціни на майбутнє, забезпечать собі більш зрозуміле і прогнозоване бачення ціноутворення на товар.

Перспективним є розвиток ринку відновлюваних джерел енергії, що буде гарантувати її походження. Необхідним є розвиток ринку водневої енергії та впровадження торгівлі квотами на викиди CO₂ за для декарбонізації економіки, розвиток ринку твердого біопалива дозволить зменшити використання газу та його постачання від закордонних партнерів. В Україні щорічно в енергетиці може використовуватися 34 млн т біопалива. Вже введено в експлуатацію понад 2,4 ГВт потужностей з біомаси. Потенціал заміни природного газу з відходів сільського господарства становить 9,3 млрд куб. м на рік [9].

Альтернативою розвитку вітчизняних товарних бірж є участь українських виробників в торгах на світових біржах. Останні є високоліквідними, пропонують сучасні фінансові інструменти, мають напрацьовану систему регулювання, забезпечують доступ до електронної торгівлі. З іншого боку, вихід на іноземні біржі пов'язаний з більш складною процедурою взаємодії з біржею та брокерами, валютними та вищими ціновими ризиками [10].

Аналіз досвіду становлення бірж в іноземних країнах протягом останніх десятиліть дозволяє підсумувати такі стимулюючі його інституційні фактори: розробка сприятливого законодавчого простору для підвищення обсягів біржової торгівлі, рівня конкуренції під час торгів та ліквідності на ринку; скорочення державних програм, які зазвичай асоціюються з корупцією та бюрократичними процедурами та заміна на державні програми по компенсації відсоткової ставки кредиту на стимулювання участі в біржовій торгівлі з метою зниження ринкових ризиків на сільськогосподарському ринку; недопущення нарощування кількості бірж на товарному ринку, а стимулювання їх зручності спеціалізації до декількох торгових інструментів, створення та підтримка високої якості біржових торгів та їх супроводу (якісні характеристики, легкий вхід та вихід з ринку та ін); проведення просвітницьких заходів з метою розширення кола учасників на торгах та обізнаності щодо потенційних вигод від участі в них [10].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

В результаті проведеного аналізу світової біржової торгівлі встановлено, що сучасний етап відзначається процесами динамічного її розвитку й вдосконалення, в результаті чого вона набуває різних форм і використовує нові інструменти. Сучасний стан розвитку світової біржової торгівлі характеризується тенденціями до зростання обсягів і вартості укладених угод, значною трансформацією регіональної структури, розвитком новітніх інформаційних технологій, посилення впливу глобальних фінансових учасників ринку, диверсифікацією існуючих та виникнення нових фінансових інструментів тощо.

Оцінка біржової торговельної діяльності в Україні дає підстави стверджувати, що рівень розвитку біржової торгівлі в Україні є незадовільним і характеризується рядом проблем. Основними проблемами розвитку вітчизняної біржової торгівлі є недосконалість нормативного регулювання і неузгодженість законодавчої бази, низький рівень ліквідності біржових операцій на товарних біржах, присутність на торгах небіржових товарів, відсутність торгівлі ф'ючерсами та опціонами, відсутність біржової культури. Ключовими перспективами розвитку вітчизняної біржової торгівлі є налагодження ефективного розвитку біржової торгівлі агропродукцією, розвиток ринку відновлюваних джерел енергії, участь українських виробників в торгах на світових біржах, створення сприятливого законодавчого простору, впровадження державних програм щодо стимулювання участі в біржовій торгівлі, недопущення нарощування кількості бірж на товарному ринку, проведення просвітницьких заходів.

Література

1. Global futures and options trading reaches record level in 2020. URL: <https://www.fia.org/resources/global-futures-and-options-trading-reaches-record-level-2020>. (20.12.2022)
2. ETD Tracker. URL: <https://www.fia.org/etd-tracker> (20.12.2022)
3. Державна служба статистики України. Статистична інформація. Внутрішня торгівля. Кількість бірж. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (20 грудня 2022).
4. Завадських Г.М., Тебенко В.М. Сучасний стан та перспективи розвитку біржового товарного ринку України. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). 2018. № 1(36). <https://core.ac.uk/reader/196144770>
5. Згурська О. М., Сьомкіна Т. В., Гужавіна І. В. Фундаментальні тренди розвитку світової біржової торгівлі. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 24. С. 5–9. DOI: [10.32702/2306-6814.2020.24.5](https://doi.org/10.32702/2306-6814.2020.24.5). (дата звернення 20.12.2022 р.)
6. Кухарець В. В., Булуй О. Г., Левківська Л. М. Тенденції розвитку біржового ринку в умовах глобалізації світової економіки. Ефективна економіка. 2021. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8795> (дата звернення: 20.12.2022). DOI: [10.32702/2307-2105-2021.4.90](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.4.90). (дата звернення 20.12.2022 р.)
7. Машлій Г., Сороківська О., Зайлик М. Стан та тенденції розвитку біржової торгівлі на сучасному етапі. Соціально-економічні проблеми і держава. 2022. Вип. 2 (27). С. 72-84. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2022/22mhbnse.pdf>. (дата звернення 20.12.2022 р.)
8. Науменко Н. С., Хірова В. Ю. Сучасні тренди електронної біржової торгівлі: перспективи та вектори розвитку автоматизації. Причорноморські економічні студії. Випуск № 48. Ч. 1. Одеса: ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій», 2019. С. 41-45. URL: http://bses.in.ua/journals/2019/48_1_2019/9.pdf (дата звернення 20.12.2022 р.)
9. Падалка О. Перший рік ліцензованої біржової торгівлі. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/07/29/689803/> (дата звернення 20.12.2022 р.)
10. Солодкий О. М. Результати реформування біржового ринку в Україні. URL: <https://biz.censor.net/m3348033> (дата звернення 20.12.2022 р.)

11. Солодкий О.М., Яворська В.О. Біржовий ринок в умовах глобалізації: стан та перспективи розвитку. Інфраструктура ринку. 2019. Випуск 31. http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/31_2019_ukr/30.pdf. (дата звернення 20.12.2022 р.)
12. Товарні біржі дуже позитивно відреагували на успіхи ЗСУ в квітні, торги будуть поновлюватися і нарощувати інтенсивність – директор УУБ. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/interview/836108.html> (дата звернення 20.12.2022 р.)

References

1. Global futures and options trading reaches record level in 2020. URL: <https://www.fia.org/resources/global-futures-and-options-trading-reaches-record-level-2020>. (20.12.2022)
2. ETD Tracker. URL: <https://www.fia.org/etd-tracker> (20.12.2022)
3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Statystychna informatsiia. Vnutrishnia torhivlia. Kilkist birzh. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (20 hrudnia 2022).
4. Zavadskykh H.M., Tebenko V.M. Suchasnyi stan ta perspektvy rozvytku birzhovoho tovarnoho rynku Ukrainy. Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnogo ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky). 2018. № 1(36). <https://core.ac.uk/reader/196144770>
5. Zghurska O. M., Somkina T. V., Huzhavina I. V. Fundamentalni trendy rozvytku svitovoi birzhovoi torhivli. Investytsii: praktyka ta dosvid. 2020. № 24. S. 5–9. DOI: 10.32702/2306-6814.2020.24.5. (data zvernennia 20.12.2022 r.)
6. Kukharets V. V., Bului O. H., Levkivska L. M. Tendentsii rozvytku birzhovoho rynku v umovakh hlobalizatsii svitovoi ekonomiky. Efektyvna ekonomika. 2021. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8795> (data zvernennia: 20.12.2022). DOI: 10.32702/2307-2105-2021.4.90. (data zvernennia 20.12.2022 r.)
7. Mashlii H., Sorokivska O., Ziailik M. Stan ta tendentsii rozvytku birzhovoi torhivli na suchasnomu etapi. Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava. 2022. Vyp. 2 (27). S. 72-84. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2022/22mhbns.pdf>. (data zvernennia 20.12.2022 r.)
8. Naumenko N. S., Khirova V. Yu. Suchasni trendy elektronnoi birzhovoi torhivli: perspektvy ta vektory rozvytku avtomatyzatsii. Prychornomorski ekonomichni studii. Vypusk № 48. Ch. 1. Odessa: PU «Prychornomorskyi naukovo-doslidnyi instytut ekonomiky ta innovatsii», 2019. S. 41-45. URL: http://bses.in.ua/journals/2019/48_1_2019/9.pdf (data zvernennia 20.12.2022 r.)
9. Padalka O. Pershyi rik litsenzovanoi birzhovoi torhivli. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/07/29/689803/> (data zvernennia 20.12.2022 r.)
10. Solodkyi O. M. Rezultaty reformuvannia birzhovoho rynku v Ukraini. URL: <https://biz.censor.net/m3348033> (data zvernennia 20.12.2022 r.)
11. Solodkyi O.M., Yavorska V.O. Birzhovyi rynek v umovakh hlobalizatsii: stan ta perpektyvy rozvytku. Infrastruktura rynku. 2019. Vypusk 31. http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/31_2019_ukr/30.pdf. (data zvernennia 20.12.2022 r.)
12. Tovarni birzhi duzhe pozytyvno vidreahuvaly na uspikhy ZSU v kvitni, torhy budut ponovliuvatysia i naroshchuvaty intensyvniest – dyrektor UUB. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/interview/836108.html> (data zvernennia 20.12.2022 r.)